

4.10.2017

ARKEOLOGINEN KULTTUURIPERINTÖ JA KAAVOITUS OHJE 2017

MUSEOVIRASTO
Kulttuuriympäristöpalvelut
Hallintopalvelut/Lakipalvelut

Sisällys

Arkeologinen kulttuuriperintö	2
Käsitteet	2
Millä perusteella arkeologinen kulttuuriperintö otetaan huomioon kaavoituksessa?	5
Miten kaavoittaja saa tiedot alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä?	8
Lisäselvitystarpeet	11
Maakuntakaava	11
Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen maakuntakaavaan	13
Muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet maakuntakaavassa	16
Yleiskaava ja osayleiskaava	17
Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen yleiskaavaan	18
Muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet yleiskaavassa	22
Asemakaava	23
Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen asemakaavaan	24
Muinaisjäännöksiä/kulttuuriperintökohteita ympäröivien alueiden kaavoitus	25
Lakeja ja julkaisuja	26

Kannen kuva: Loviisan Segersbyn keskiaikainen autiotontti. V.-P. Suhonen, Museovirasto.

Arkeologinen kulttuuriperintö

Käsitteet

Kiinteät muinaisjäännökset

Kiinteät muinaisjäännökset ovat maisemassa, maaperässä ja vedessä säilyneitä rakenteita ja kerrostumia, jotka ovat syntyneet paikalla kauan sitten olleiden ihmisten toiminnasta. Esihistoriallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajalta, jolta ei ole kirjallisia lähteitä ja jonka asutusta ja oloja koskevat käsitykset perustuvat ensi sijassa arkeologian menetelmillä saataviin tutkimustuloksiin. Historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajalta, jolta on käytettävissä myös kirjallisia lähteitä. Muinaisjäännökset ovat merkittävä osa suomalaista kulttuuriperintöä.¹

Muinaismuistolain 1 §:n (295/1963) mukaan kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty ilman muinaismuistolain mukaista lupaa.

Kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat muinaismuistolain (295/1963) 2 §:n mukaan:

- 1) maa- ja kivikummut, rökkiöt, kivikehät ja muut kiveykset ja kivilatoukset, jotka ovat ihmisten muinoin tekemiä;
- 2) pakanuuden aikaiset haudat ja kalmistot, myös sellaiset, joista maan pinnalla ei ole merkkejä;
- 3) kivet ja kalliopinnat, joissa on muinaisilta ajoilta kirjoituksia, kuvia tai muita piirroksia tahi maalauksia, hiomauria tai muita hionnan tahi hakkuun jälkiä taiikka uhrikuoppia;
- 4) uhrilähteet, uhripuut, uhrikivet ja muut palvontapaikat sekä muinaiset käräjäpaikat;
- 5) muinaisilta ajoilta peräisin olevat asumusten jäännökset sekä asuin- ja työpaikat, niin myös muodostumat, jotka ovat syntyneet sellaisten asumusten tai paikkojen käyttämisestä;

¹ Arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ks. <http://akp.nba.fi/>.

- 6) muinaisaikaiset hylätyt linnat, linnamäet, linnoitukset, linnakkeet, vallit ja vallihaudat sekä niiden jäännökset, kirkkojen, kappelien, luostarien ja muiden huomattavien rakennusten rauniot sekä muinaiset hautapaikat, jotka eivät ole seurakunnan hoidossa olevalla hautausmaalla;
- 7) kivet, ristit ja patsaat, jotka muinoin on pystytetty jonkun henkilön tai tapahtuman muistoksi tai uskomuksellisessa tarkoituksessa, samoin kuin muut sellaiset muistomerkit;
- 8) muinaisten huomattavien kulkuteiden, tienviittojen ja siltojen sekä vartiotuli- ja muiden sellaisten laitteiden jäännökset; sekä
- 9) kiinteät luonnonesineet, joihin liittyy vanhoja tapoja, tarinoita tai huomattavia historiallisia muistoja.

Arkeologinen kulttuuriperintö – Muut kulttuuriperintökohteet

Arkeologinen kulttuuriperintö koostuu muinaismuistolain rauhoittamien kiinteiden muinaisjäännösten ohella myös muista kulttuuriperintökohteista. Näitä kohteita saattavat olla esimerkiksi toisen maailmansodan aikaiset sotahistorialliset kohteet ja sellaiset hylät, joiden uppoamisesta on alle 100 vuotta. Muita kulttuuriperintökohteita voivat esimerkiksi olla asutut historiallisen ajan kyläpaikat sekä 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuun ajoittuvien rakenteiden jäännökset. Arkeologisen näkökulman ohella niitä on tavallisesti mahdollista tarkastella esimerkiksi rakennusperintönä, rajankäynti on ajoittain vaikeaa ja joskus turhaakin.

Muut kulttuuriperintökohteet on syytä huomioida kaavoituksen yhteydessä.

Museoviranomaiset voivat esittää, että muut kulttuuriperintökohteita suojellaan kaavassa MRL:n keinoin (132/1999).

Arkeologinen inventointi²

Arkeologinen inventointi on järjestelmällistä, tieteellisin menetelmin tehtävää arkeologisten kohteiden etsimistä ja tarkastamista. Inventoinnin tavoitteena on luoda ennalta laaditun työsuunnitelman mukaisesti yleiskuva alueen arkeologisesta

² Ks. <http://www.nba.fi/fi/File/2905/laatuohje-2016.pdf>, s. 15–20.

kulttuuriperinnöstä ja tuottaa tietoa inventointialueella sijaitsevien arkeologisten kohteiden määrästä, sijainnista ja tyypeistä. Inventointiin sisältyy suunnittelu, kenttätyöt, jälkityöt ja tulosten raportointi.

Inventoinnit sovitetaan kunkin kaavatason ja käsillä olevan kaavahankkeen vaatimuksiin. Yleispiirteisten inventointien havaintoja on usein tarkennettava myöhemmissä selvityksissä. Inventointien tiedotkin voivat vanheta muuttuvassa ympäristössä tai tutkimuksen tuodessa uutta tietoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä.

Inventoinnit voidaan jakaa eri tyyppeihin, esimerkiksi tietyn ennalta valitun kysymyksen (teemainventointi) tai tutkimustavan (tarkkuusinventointi) perusteella. Tavallisimmin kyseessä on kaikkien aikojen kohteet kattava yleisinventointi, jossa inventoitava alue on määritelty hallinnollisten tai suunnitelma-alueen rajojen mukaan. Tavallisimpia yleisinventointeja ovat kaava-alueiden tai infrahankkeisiin liittyvät inventoinnit.

Inventoinnin tavoitteena on kerätä tietoa arkeologisesta kohteesta kajoamalla siihen mahdollisimman vähän. Valtaosa inventoinneista toteutetaan ns. kajoamattomilla tutkimustavoilla, määrittämällä kohteiden sijaintia ja laajuutta paikannuslaitteilla ja dokumentoimalla kohdetta digitaalisilla kuvantamismenetelmillä. Kajoavia tutkimuksia voidaan joutua tekemään esimerkiksi silloin, kun tarvitaan mahdollisimman tarkkaa tietoa arkeologisen kohteen laajuudesta. Esimerkiksi asemakaava-alueella tehtävässä inventoinnissa voi olla tarpeen määritellä muinaisjäännöksen laajuus käyttämällä kajoavia menetelmiä kuten kairausta, koepistoja, koekuoppia ja koekaivausta. Tämä koskee erityisesti jäännöksiä, joista ei ole maanpinnalle selvästi erottuvia merkkejä. Mikäli inventoinnissa on tarpeen käyttää kiinteään muinaisjäännökseen kajoavia tutkimustapoja, on tutkimukseen haettava Museovirastolta muinaismuistolain mukaista tutkimuslupaa.

Museoviranomainen

Museovirasto tai sen kanssa yhteistyösopimuksen tehnyt maakuntamuseo³.

³ Sopimusmuseot, ks. <http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/viranomaistoiminta/yhteistyokulttuuriymparistotehtavissa/yhteistyosopimukset>

Millä perusteella arkeologinen kulttuuriperintö otetaan huomioon kaavoituksessa?

Maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) 5 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää mm. kulttuuriarvojen vaalimista. Tavoite toteutuu vuorovaikutteisen suunnittelun ja riittävän vaikutusten arvioinnin avulla. Kaavoituksessa tulee ottaa huomioon valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet sekä eri kaavatasoja koskevat sisältövaatimukset ja suojelumääräyssäännökset, jotka koskevat myös kulttuuriympäristöä. Arkeologinen kulttuuriperintö on keskeinen osa kulttuuriympäristöä.

Maakuntakaavat hyväksyy maakunnan liiton ylin päättävä toimielin. Kuntien yhteisen yleiskaavan hyväksyy maakunnan liitto, kuntayhtymä tai kuntien muu toimielin, riippuen siitä, minkä tehtäväksi yhteisen yleiskaavan laatiminen on annettu (MRL 31§ ja 47§). Yleiskaavan ja asemakaavan hyväksyy kunta. Alueellisten ELY-keskusten tehtävänä on edistää alueiden käytön suunnittelun ja rakennustoimen järjestämistä kunnassa sekä valvoa että kaavoituksessa, rakentamisessa ja muussa alueiden käytössä otetaan huomioon vaikutuksiltaan valtakunnalliset ja merkittävät maakunnalliset asiat. Sekä ELY-keskuksella että Museovirastolla tai sen kanssa sopimuksen tehneellä maakuntamuseolla on oikeus viranomaisena tehdä valitus kunnan tekemästä kaavan hyväksymispäätöksestä toimialaansa kuuluvissa asioissa (MRL 191 §). ELY-keskuksella on lisäksi oikeus tehdä kunnan hyväksymistä kaavoja koskevista päätöksistä oikaisukehotus kunnalle, jos kaava on laadittu ottamatta huomioon valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita tai muutoin vastoin lain säännöksiä ja on yleisen edun mukaista saattaa asia uudelleen kunnassa päätettäväksi (MRL 195 §).

Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää, että kaavan tulee perustua kaavan merkittävät vaikutukset arvioivaan suunnitteluun ja sen edellyttämiin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kaavan vaikutuksia selvitettäessä otetaan huomioon kaavan tehtävä ja tarkoitus (MRL 9 §).

Selvitysten riittävyttä arvioitaessa on otettava huomioon, että kyseistä säännöstä on muutettu lailla 6.3.2015/204. Lain perusteluissa (HE 334/2014, s. 14) on todettu mm. seuraavaa: ”Vaikutusten selvittämistarpeen ja laajuuden määrittelyssä on olennaista

kaavassa tavoiteltu maankäyttöratkaisu sekä kaavalaji. Merkittävien vaikutusten arvioinnissa otettaisiin huomioon nykyistä paremmin kaavan tehtävä ja tarkoitus. Ehdotetun muutoksen tarkoituksena ei ole muuttaa alueidenkäytön ja eri toimintojen sijoittamisen ympäristö- ja muiden vaikutusten arviointivelvollisuutta sinänsä, sillä kaavojen sisältövaatimukset säilyvät ennallaan. Tarkoituksena on kohdentaa selvitykset tavoitellun kaavaratkaisun kannalta olennaisiin asioihin sekä välttää päällekkäisten selvitysten tekemistä. Tarkentuvan suunnittelun periaatteen mukaisesti on ehdotuksen tavoitteena korostaa, että vaikutusten selvittämisessä on riittävää keskittyä kulloinkin kyseessä olevassa kaavassa ratkaistavien asioiden merkittäviin vaikutuksiin.”

Säännöksessä tarkoitettuihin tutkimuksiin ja selvityksiin kuuluvat mm. kaavoitettavan alueen ja sen lähialueen luonnonoloja ja kulttuuriympäristöä koskevat tutkimukset ja selvitykset. MRL 197 §:n mukaan kaavaa laadittaessa, hyväksyttäessä ja vahvistettaessa on noudatettava, mitä muinaismuistolain 13 §:ssä säädetään. Muinaismuistolain 13 § tulee siis sovellettavaksi rinnan MRL 9 §:n kanssa. MML 13 § korostaa kaavoittajan vastuuta olla selvillä tunnetuista muinaisjäännöksistä. MRL 9 §:stä puolestaan seuraa velvollisuus huolehtia siitä, että saatavilla oleva tieto on riittävää suhteessa kaavoituksen tavoitteisiin. Museoviranomaisen tehtävä on osaltaan arvioida kulttuuriympäristöselvitysten riittävyttä.

Tarkempia määräyksiä maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta sisältyy maankäyttö- ja rakennusasetukseen (895/1999). Kaavan vaikutuksia selvitettäessä otetaan huomioon kaavan tehtävä ja tarkoitus, aikaisemmin tehdyt selvitykset sekä muut selvitysten tarpeellisuuteen vaikuttavat seikat. Selvitysten on annettava riittävät tiedot, jotta voidaan arvioida suunnitelman toteuttamisen vaikutukset mm. maisemaan ja kulttuuriperintöön (MRA 1 §).

MRL 9 §:n muutoksen mahdollisia vaikutuksia oikeuskäytäntöön ei vielä tunneta. Ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten selvittämisestä rantaosayleiskaavaa varten on Kuopion hallinto-oikeuden päätös nro 14/0041/3, 21.2.2014. Ratkaisun mukaan yksityiskohtaisella suunnittelutasolla, joka mahdollistaa suoraan rakennusluvan hakemisen, on selvitettävä myös ennestään tuntemattomat muinaisjäännökset, jos niitä on suunnittelualan olosuhteiden perusteella aiheutta olettava alueella olevan. Hallinto-oikeuden ratkaisulla ei asemansa puolesta ole oikeuskäytäntöä yleisesti ohjaavaa

merkitystä. Siitä voidaan kuitenkin päätellä, että ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten inventointia on mahdollista edellyttää, mutta tällainen vaatimus tulee tapauskohtaisesti perustella.⁴

Maankäytön suunnittelussa otetaan huomioon myös valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (MRL 24 §)⁵. Tavoitekokonaisuuden 'Kulttuuri- ja luonnonperintö, virkistyskäyttö ja luonnonvarat' maakunta- ja yleiskaavaa koskevilla yleistavoitteissa todetaan: "Alueidenkäytöllä edistetään kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön sekä niiden alueellisesti vaihtelevan luonteen säilymistä." Sen lisäksi kaikkia kaavatasoja koskevilla sitovissa erityistavoitteissa todetaan: "Alueidenkäytössä on varmistettava, että valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöjen arvot säilyvät."

Viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtana. Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa mainittu Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet -julkaisu (Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, tiedotuksia 3/1983) on laadittu 1980-luvun alussa. Inventoinnissa esitetty valikoima alueista on vanhentunut, joten ajantasaiset tiedot otetaan muinaisjäännösrekisteristä.

Muinaisjäännösrekisteristä saatavalla aineistolla ei ole valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaa statusta, vaan niiden huomioon otto kaavoituksessa perustuu suoraan muinaismuistolakiin ja MRL:ssa säädettyihin kaavoja koskeviin vaatimuksiin. Rekisterissä kiinteitä muinaisjäännöksiä ei myöskään ole luokiteltu valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviin kohteisiin.

⁴ Tapauksessa KHO 17.9.2015 t.2447 (Rovaniemen Valistustalon purkamislupaa koskeva päätös) korkein hallinto-oikeus katsoi, että rakennuksen purkamiseen voitiin myöntää lupa ilman asemakaavatarkastelua, koska suojelukysymykset oli selvitetty ja tutkittu tuoreessa yleiskaavassa. Mikäli selvitysten tarkkuustaso on riittävä, voidaan siis myös yleiskaavan tarkoituksiin tehdyt selvitykset ottaa huomioon asemakaavan selvitysten riittävyttä arvioitaessa.

⁵ Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita uudistetaan paraikaa ja uusi päätösluonnos on tätä kirjoitettaessa valmistelussa. Päätösluonnoksessa on luovuttu jaosta yleis- ja erityistavoitteisiin. Arkeologinen kulttuuriperintö kuuluu luonnoksessa "Elinvoimainen luonto- ja kulttuuriympäristö sekä luonnonvarat" -tavoitekokonaisuuden alle. Tavoitteiden taustaosiossa tavoitetta on luonnehdittu seuraavasti: "Luonnon- ja kulttuuriympäristöjen kestävä käyttö toteutuu turvaamalla niiden alueellinen monimuotoisuus ja ajallinen kerroksisuus. Suomalaisen kulttuuriympäristön kokonaisuus perustuu viranomaisten laatimiin valtakunnallisiin inventointeihin, jotka koskevat valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä ja valtakunnallisesti merkittäviä arkeologisia kohteita". Itse tavoite on muotoiltu kulttuuriympäristön osalta niin, että "Alueidenkäytössä huolehditaan valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta".

Kaavoitus on tärkeä keino turvata arkeologisen kulttuuriperinnön sekä sen ympäristön suojele ja dokumentointi. Kohteita tulee aina tarkastella osana laajempaa kokonaisuutta. Lähiympäristön maankäyttömerkinnöillä voidaan tukea kohteiden säilymistä ja asemaa ympäristössä (esim. virkistysalue VL, maatalousalue M, MY, MT).

Kiinteiden muinaisjäännösten lisäksi kaavaan voidaan merkitä tai kaavaselostuksessa tuoda esiin muita kulttuuriperintökohteita, jotka eivät kuulu muinaismuistolain piiriin, mutta joiden suojeleminen on perusteltua kulttuuriympäristön ominaispiirteiden säilymisen kannalta ja joiden säilyttäminen on tärkeää esimerkiksi historiallisen merkityksen, historiallisen todistusarvon ja kulttuuriperintöarvojen vuoksi.

Arkeologisen kulttuuriperinnön kaavaan merkitseminen on tärkeää

- kiinteiden muinaisjäännösten rauhoituksen turvaamiseksi ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi laajemminkin
- kulttuuriympäristön kokonaisuuden vaalimiseksi vaikuttamalla ennakoivasti maankäyttöön alueilla, joilla arkeologinen kulttuuriperintö edustaa ympäristön vanhinta kerrostumaa
- muinaisjäännösten rauhoituksen tunnetuksi tuleminen kannalta erityisesti liittyen maanomistajien oikeusturvaan; jos muinaisjäännöksiä ei ole otettu kaavassa huomioon, antaa se virheellisen kuvan maankäyttömahdollisuuksista, viivästyttäen tai jopa estäen kaavan toteuttamista; toteutuessaan tällainen kaava voi johtaa siihen, että muinaisjäännöksiä hävitetään lain vastaisesti.

Miten kaavoittaja saa tiedot alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä?

Kaavoittajalla on vastuu siitä, että arkeologinen kulttuuriperintö otetaan asianmukaisesti huomioon kaavoituksessa. Museoviranomainen ottaa asiantuntijana kantaa arkeologisen kulttuuriperinnön luonteeseen, siihen mitkä kohteet ovat muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä ja mitkä muut kulttuuriperintökohteet tulisi lisäksi ottaa huomioon kaavoituksessa.

Arkeologinen kulttuuriperintö tulee parhaiten huomioiduksi kaavaprosessissa, kun suojeluviranomainen antaa ohjeistuksensa niiden suhteen, jo aloitusvaiheen viranomaiskokouksessa ja kaavahankkeen osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa (=AOS). Osallistumis- ja arviointisuunnitelmaa (=OAS) laadittaessa museoviranomainen arvioi muinaisjäänöksiä ja kulttuuriperintökohteita koskevan selvitystarpeen. Tämä voidaan tehdä myös jo kaavoitusohjelmaa laadittaessa, jolloin museoviranomaisille jää aikaa arvioinnin tekemiseen. Varhainen selvitystarpeen toteaminen antaa kunnalle aikaa selvitysten tekemiseen ja niiden jaksottamiseen selvitysten kannalta suotuisaan ajankohtaan, eikä työ hidasta yksittäistä kaavaprosessia. Jos arvio on pyydetty jo aiemmin, riittää lausuntovaiheessa yleensä tämän toteaminen.

Museoviranomainen ottaa luonnosvaiheessa kantaa arkeologista kulttuuriperintöä koskevien tietojen ajantasaisuuteen ja riittävyteen sekä siihen, onko kaavan vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön arvioitu asianmukaisesti.

- hyvä käytäntö: kunta toimittaa vuotuisen kaavoituskatsauksensa (myös kaavatasot ja aluerajaukset) tiedoksi museoviranomaiselle.
- hyvä käytäntö: museoviranomainen seuraa alueensa kuntien kaavoituskatsauksia, jotka tavallisesti löytyvät kuntien sivuilta.

Käytännössä kaavoittaja ottaa yhteyttä Museovirastoon tai maakuntamuseoon aluetta koskevien tietojen saamiseksi. Museovirasto on solminut yhteistyösopimuksen 24 maakunnallisen museon tai kaupunginmuseon kanssa⁶. Sopimuksen nojalla tietyt arkeologisen kulttuuriperinnön suojelutehtävät on delegoitu maakuntamuseoille ja siltä osin ne ovat MRL:n mukaisissa kaavoissa toimivaltaisia ja osallisia viranomaisia. Kymenlaakson maakuntamuseolla on suppeampi sopimus, joka kattaa mm. muinaisjäänösten maastotarkastuksiin liittyviä tehtäviä. Suuri osa kaavoitukseen liittyvästä lausunnonantamisesta on siirtynyt sopimuksen solmineiden maakuntamuseoiden tehtäväksi. Lisäksi Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupunginmuseot vastaavat omien kaupunkiansa arkeologisen kulttuuriperinnön suojelusta. Saamelaismuseo Siida Inarissa vastaa Suomen saamelaisalueen eli Enontekiön, Utsjoen ja

⁶ (<http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/viranomaistoiminta/yhteistyokulttuuriymparistotehtavissa/yhteistyosopimukset>)

Inarin kuntien sekä Sodankylän pohjoisosan (Lapin paliskunnan alue) arkeologisen kulttuuriperinnön suojelusta.

Museoviraston Kulttuuriympäristöpalvelut -osastolla on kaksi alueellista yksikköä: Länsi-Suomen kulttuuriympäristöpalvelut sekä Itä- ja Pohjois-Suomen kulttuuriympäristöpalvelut. Länsi-Suomen yksikön alueella on Helsingin lisäksi alueellinen toimipiste Hämeenlinnassa ja Turussa. Lisäksi Ohjaus ja tuki -yksikkö antaa tarvittaessa koko maan laajuisesti tukea suojeluprosesseissa.

Museoviraston ylläpitämään muinaisjäännösrekisteriin on koottu sekä muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä että arkeologiseen kulttuuriperintöön laskettavia muita kulttuuriperintökohteita. Muinaisjäännösrekisteri on viranomaisten työväline, joka tulee ymmärtää laajemmin arkeologisena kulttuuriympäristörekisterinä.

Museoviranomainen ei tee kaavaan liittyviä selvityksiä, vaan tuottaa rekisteri- yms. pohjatietoa kaavaan liittyvien selvitysten tekemistä varten ja pyrkii edistämään näiden aineistojen saavutettavuutta.

Esihistoriallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä tunnetaan Suomesta Ahvenanmaa pois lukien tällä hetkellä 16854. Historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä on muinaisjäännösrekisterissä 11063 (Lisäksi 2755 on luokiteltu mahdollisiksi muinaisjäännöksiksi) ja arkeologiseen kulttuuriperintöön kuuluvia kulttuuriperintökohteita on 3778. Joka vuosi löydetään ennestään tuntemattomia kohteita. Historiallisen ajan muinaisjäännösten järjestelmällinen inventointi on aloitettu myöhemmin kuin esihistoriallisten muinaisjäännösten ja niiden määrä nousee huomattavasti vuosittain. Myös vedenalaisinventointeja on tehty toistaiseksi vähän, ja vedenalaisia muinaisjäännöksiä tunnetaan 751.⁷

Muinaisjäännösrekisteritietoja käytettäessä on ratkaisevan tärkeää tietää, että muinaisjäännöksillä ja kulttuuriperintökohteilla on rekisterissä sekä pistemäisiä paikkatietoja (keskikoordinaatti) että aluerajauksia. Museoviranomaiset saavat rekisteristä tietoa myös tutkituista ja tuhoutuneista kohteista sekä irtainten muinaisesineiden löytöpaikoista. Nämä tiedot voivat auttaa museoviranomaisia arvioimaan selvitystarpeita

⁷ Muinaisjäännösrekisteritilanne 2.10.2017.

maankäyttöhankkeiden yhteydessä. Maankäyttöhankkeita varten tehtävissä inventoinneissa pistemäisten kohteiden aluerajaukset tulee tarkistaa ja varmistaa, että esim. kaavaa varten aluerajaukset ovat näkyvissä.

Muinaisjäänösrekisterin tiedot ovat selattavissa Museoviraston verkkosivuilla (https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_default.aspx), ympäristöhallinnon Oiva-karttapalvelussa sekä Maanmittauslaitoksen Paikkatietoikkunassa (huom. ei muita kulttuuriperintökohteita). Museoviraston paikkatietoaineistoja voi ladata osoitteesta <https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx>

Lisäselvitystarpeet

Mikäli kaava-alueen muinaisjäänöksistä tai kulttuuriperintökohteista ei ole ajantasaisia tietoja tai alueella voidaan olettaa olevan aiemmin tuntemattomia kiinteitä muinaisjäänöksiä tai muita kulttuuriperintökohteita, on museoviranomaisen selkeästi ilmoitettava inventointitarpeesta osallistumis- ja arviointisuunnitelmaa koskevissa valmisteluvaiheen kannanotoissa/lausunnoissa tai aloitusvaiheen viranomaisneuvottelussa tai luonnosvaiheen lausunnossa.

- ➔ hyvä käytäntö: museoviranomaiset antavat kunnille ja ELY:ille tilannekatsauksia ja arvioita arkeologisten inventointien tilanteesta alueella.
- ➔ hyvä käytäntö: ELY ottaa arkeologisen kulttuuriperinnön esiin kuntien kulttuuriympäristöselvityksiä käsiteltäessä.

Selvitysten tekemiseen ja niiden tilaamiseen on laadittu Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet (<http://www.nba.fi/fi/File/2905/laatuohje-2016.pdf>).

Maakuntakaava

(mittakaava 1:50 000–1:400 000)

Ympäristöministeriön julkaisussa *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa* (Kulma-opas, Suomen ympäristö 28/2011) on käsitelty muun kulttuuriympäristön ohella

kiinteiden muinaisjäännösten huomioon ottamista maakuntakaavoituksessa. Tässä Museoviraston ohjeessa käsitellään arkeologista kulttuuriperintöä kaikilla kaavatasoilla.

Maakuntakaavassa huomiota kiinnitetään mm. maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaalimiseen (maakuntakaavan sisältövaatimukset MRL 28 §). Maakuntakaavassa voidaan antaa määräyksiä, joita kaavan tarkoitus ja sen sisällölle asetettavat vaatimukset huomioon ottaen tarvitaan maakuntakaava-aluetta suunniteltaessa tai rakennettaessa (*maakuntakaavamääräykset*). Jos jotakin aluetta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, maakuntakaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (suojelumääräykset). (MRL 30 §)

Kiinteiden muinaisjäännösten osalta riittävät yleensä suunnittelumääräykset ja kohdetta osoittavat merkinnät, koska muinaisjäännökset on suojeltu erityislailla. Suojelumääräyksiä käytetään tarpeen mukaan muissa kulttuuriperintökohteissa, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia.

Kohteiden merkitseminen kaavaan edellyttää tietojen ajantasaisuutta. Maakuntakaavan laatimista varten ei voida edellyttää koko maakunnan aluetta koskevaa arkeologisen kulttuuriperinnön inventointia. Arkeologinen kulttuuriperintö tulee inventoida alueilta, joilla maankäyttö muuttuu tai joilla maakuntakaavan edellyttämä ratkaisu on poikkeuksellisen tarkkarajainen (ks. Kulma-opas s. 29). OAS-vaiheen lausunnossa museoviranomainen toteaa selvitystarpeen. Vanhemmissa inventoinneissa ei ole yleensä selvitetty historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita kattavasti. Museoviranomaisen tuleekin kiinnittää erityistä huomiota myös historiallisen ajan sekä ranta- ja rannikkoseudun kulttuuriperinnön inventointien ajantasaisuuteen maakunnan historian ja ominaispiirteiden mukaisesti.

Selvitysten (muinaisjäännösrekisterin tiedot sekä täydentävät inventoinnit) perusteella tulee voida arvioida luotettavasti maakuntakaavan vaikutukset kulttuuriympäristön vanhimpiin kerrostumiin. Selvitysten avulla määritetään maakunnan tärkeimpiä ominais- ja erityispiirteitä arkeologisen kulttuuriperinnön osalta. Analyysin tuloksena voidaan määrittellä, mitkä aluekokonaisuudet tai yksittäiset kohteet on merkittävä maakuntakaavakartalle ja mitkä liitekartoille. Yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on

tarkistettava ajantasainen tieto tunnetuista kiinteistä muinaisjäännöksistä Museoviraston muinaisjäännösrekisteristä sekä arvioitava arkeologisten selvitysten tarve

Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen maakuntakaavaan

Maakuntakaavan mittakaavasta ja esitystavasta riippuen voidaan valita vain osa kohteista vietäväksi varsinaiselle kaavakartalle mm. sen perusteella, että kaavan tarkoittama maankäyttö on hyvin tarkkarajainen tai alueeseen kohdistuu muutospaineita. Toisena perusteena kohteiden merkitsemiselle voi olla arvio, että alueelle ei tule laadittavaksi yksityiskohtaisempaa kaavaa. Tällöin maakuntakaavan muinaisjäännös-/kulttuuriperintökohdemerkinnöillä on vaikutusta suoraan rakentamisen ohjaamiseen.

Kulma-oppaassa (s. 33) asiasta ohjeistetaan seuraavasti: ”Kaikki kiinteät muinaisjäännökset merkitään maakuntakaavaan tai sen liitekartoille. Maakuntakaavaan merkittäessä kaava välittää yksiselitteisesti tiedon kaavan laadinta-ajankohdan maankäyttöön vaikuttavasta arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. Tilanteissa, joissa muinaisjäännöksiä on alueella paljon, joudutaan karttateknisistä syistä joskus poikkeamaan tästä pääsäännöstä, esimerkiksi niin, että tiheimmät muinaismuistojen alueet osoitetaan maakuntakaavan pääkarttaa suurempimittakaavaisilla liitekartoilla. Mikäli kaikkia rauhoituksen piirissä olevia kiinteitä muinaisjäännöksiä ei maakuntakaavaan merkitä, on kaava-asiakirjoissa oltava selkeä kuvaus siitä, minkä tasoiset muinaisjäännökset kaavaan on merkitty ja mistä mahdollisesti puuttuvat kohteet löytyvät esimerkiksi luettelon muodossa. Maakuntakaavassa esitettävistä muinaisjäännöksistä maakunnan liiton on neuvoteltava Museoviraston kanssa”.

Liitekartta saatetaan oikeusvaikutteiseksi Kulma-oppaassa (s. 39) neuvotulla tavalla: ”Viittaamalla liitekarttoihin maakuntakaavamääräyksissä ne voivat saada vastaavan oikeusvaikutuksen kuin varsinainen maakuntakaava.” Liitekartalla pitää näkyä myös ne kohteet, jotka esitetään maakuntakaavakartalla, jotta saadaan kokonaiskuva kaikesta arkeologisesta kulttuuriperinnöstä.

Kaavakartan mittakaavasta johtuen muinaisjäännökset merkitään pääsääntöisesti kohdemerkinnällä **sm** (Muinaismuistokohde).

Kohdemerkintöihin suositellaan liitettäväksi määräys: Muinaismuistolaila (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäänös. Kohteen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty. Kohdetta koskevista suunnitelmista on pyydettyä museoviranomaisen (Museovirasto tai maakuntamuseo) lausunto.

Laajat, museoviranomaisen erityisen merkittäviksi arvioimat muinaismuistoalueet tulee merkitä aluevarauksina. Kaavamerkintä on tällöin **SM** (Muinaismuistoalue).

Aluemerkitöihin suositellaan liitettäväksi määräys: Muinaismuistolaila (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäänös. Alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen ja muu siihen kajoaminen on muinaismuistolain nojalla kielletty. Aluetta koskevista suunnitelmista on pyydettyä museoviranomaisen (Museovirasto tai maakuntamuseo) lausunto.

Maakuntakaavan mittakaavasta ja esitystavasta riippuen alueilla, joilla on paljon muinaisjäänöksiä, voidaan muun päämaankäyttömerkinnän alueella rajata laajempi kokonaisuus pistekatkoviivalla ja erityisominaisuutta ilmaisevalla merkinnällä (**sm**) ja viitata kaavamääräyksessä siihen, että muinaisjäänökset on tarkasti osoitettu maakuntakaavan liitekartalla (ks. määräysesimerkki Kulma-oppaassa s. 48).

Suomessa ennen 1700-lukua perustettujen muinaismuistolain rauhoituksen piiriin kuuluvien kaupunkien osalta on kaavamerkinnän C (Keskustoimintojen alue) määräyksessä oltava maininta Museoviraston kaupunkiarkeologisissa inventoinneissa määritetyistä vanhojen asemakaava-alueiden kaupunkiarkeologisista kerrostumista.

Muinaismuistolain ulkopuolisista muista kulttuuriperintökohteista voidaan käyttää osa-alueen erityisominaisuuksia ilmaisevaa rasteri-, viiva-, tai kohdemerkintää **ma** (Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta merkittävä alue). Merkintään liitetään esimerkiksi määräys: Alueen suunnittelussa tulee huomioida kohteen historialliset (esim. asutus-, elinkeino- ja sotahistorialliset) erityispiirteet. Kohdetta koskevista suunnitelmista tulee pyytää museoviranomaisen (Museovirasto tai maakuntamuseo) lausunto.

Selostusosaan liitetään kartat ja luettelot kaikista maakunnan kiinteistä muinaisjäänöksistä ja muusta kaavaprosessin aikana selvitetystä kulttuuriympäristökohteista (koko arkeologinen kulttuuriperintö). Kaavaselostuksessa tuodaan esiin arkeologisten inventointien kattavuus, ajantasaisuus ja merkittävimmät puutteet.

Kulma-oppaassa (s. 52) ohjeistetaan kaavaselostuksen laatimista seuraavasti:

”Jotta itse kaavaselostus säilyisi riittävän helppolukuisena, ovat kulttuuriympäristöä koskevat kohdeluettelot, -kuvaukset ja teemakohtaiset kartat usein järkevää julkaista kaavaselostuksen liitteenä. Nämä on syytä selvästi yksilöidä ja niiden tulee sisältyä kaava-asiakirjoihin kaavaprosessin kaikissa vaiheissa. Tämä on erityisen tärkeää, jos liitteet sisältävät kaavan tulkinnan kannalta oleellista tietoa esimerkiksi kulttuuriympäristön vaalimisen kannalta tärkeiden alueiden kulttuuriarvoista. Pelkkä viittaus kaavaselostuksessa esimerkiksi jossakin muussa yhteydessä julkaistuun kulttuuriympäristöselvitykseen on riittämätöntä. Mikäli kaavamääräyksissä suoraan viitataan kulttuuriympäristökohteisiin, jotka on esitetty esimerkiksi tilanpuutteen vuoksi tai kohdemerkintöjen alueellisen ulottuvuuden ilmaisemiseksi varsinaisen maakuntakaavakartan sijasta liitekartoilla, on nämä liitekartat sisällytettävä varsinaiseen selostukseen.

Muinaismuistolain 13 §:n mukaisesti on kaavoitusta suunniteltaessa hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäänöstä ja oltava tarvittaessa yhteydessä Museovirastoon. Tästä lain velvoitteesta huolimatta voidaan maakuntakaavan osalta pääsääntöisesti kuitenkin lähteä siitä, että sen yleispiirteisyyden sallimissa puitteissa on useimmiten löydettävissä yksityiskohtaisemman suunnittelun avulla sellainen ratkaisu, joka ei ole muinaismuistolain vastainen. Maakuntakaavan hyväksymiselle ei siten yleensä ole muinaismuistolaista aiheutuvaa estettä. Muinaismuistolain 13 §:n mukaiset menettelyt tulevat maakuntakaavoituksen osalta ajankohtaisiksi lähinnä sellaisissa tilanteissa, joissa maakuntakaavaa toteuttava sijaintiratkaisu on esimerkiksi maantieteellisistä syistä johtuen poikkeuksellisen rajattu. Jos tällaisessa tapauksessa on tiedossa tai syytä olettaa, että alueella esiintyy muinaismuistoja ja kyseessä on sellainen muutos alueiden käytössä, joka voi koskea kiinteää muinaisjäänöstä, on maakuntakaavan toteuttamisedellytykset ja

mahdolliset inventointitarpeet selvitettävä yhdessä museoviranomaisten kanssa jo kaavaa laadittaessa ja annettava tarvittaessa yksityiskohtaisempaa suunnittelua koskevia määräyksiä. Kiinteät muinaisjäännökset on lueteltu muinaismuistolain 2 §:ssä.

Muinaisjäännökset ovat lainsäädäntötasolla hyvin suojattuja. Ajantasainen maakuntakaava voi toimia tärkeänä, alueella tiedossa olevia muinaisjäännöksiä koskevan ennakkotiedon välittäjänä yksityiskohtaisemmalle suunnittelulle. Maakuntakaavassa tulisikin siten sen yleispiirteisyyden asettamat rajoitukset huomioiden osoittaa valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaiden muinaismuistojen lisäksi myös muut tiedossa olevat muinaismuistokohteet. Mikäli tämä ei ole esimerkiksi karttateknisistä syistä mahdollista, voidaan asiaa koskeva sen hetkinen tietoaaines sisällyttää kaavaselostukseen tai sen liitteeseen.⁸

Muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet maakuntakaavassa

Jos muinaisjäännökselle on vahvistettu suoja-alue (ELY-keskus vahvistaa tai siitä on sovittu maanomistajan kanssa), on myös suoja-alue merkittävä kaavaan. Tällöin koko alueesta käytetään aluevarausmerkintää **SM** (Muinaismuistoalue) yllä mainittuine määräyksineen.

Muulloin maakuntakaavassa muinaisjäännösten ja kulttuuriperintökohteiden ympäristöjen turvaamiseksi voidaan käyttää esimerkiksi seuraavia kaavamerkintöjä. (Ympäristöministeriön asetus Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa käytettävistä merkinnöistä 31.3.2000).

- muinaisjäännöksen/kulttuuriperintökohteen ja vesireitin välisen yhteyden ymmärtämisen kannalta tärkeällä avoimella peltoalueella merkintää **MY** (Maa- ja metsätalousvaltainen alue, jolla on erityisiä ympäristöarvoja).
- osa-aluemerkintää **ma** (Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue); määräyksessä voidaan viitata esimerkiksi maiseman avoimena pitämiseen.

⁸ Muinaismuistolain huomioon ottaminen MRL 197 §; YMP, opas 6, s. 181 (Maakuntakaavan sisältö ja esitystapa).

Yleiskaava ja osayleiskaava

(mittakaava 1:2000–1:50 000)

Yleiskaavan sisältövaatimukset edellyttävät, että yleiskaavaa laadittaessa on maakuntakaavan lisäksi otettava huomioon rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaaliminen (MRL 39 §). Yleiskaavassa voidaan antaa määräyksiä, joita kaavan tarkoitus ja sen sisällölle asetettavat vaatimukset huomioon ottaen tarvitaan yleiskaava-alueita suunniteltaessa tai rakennettaessa taikka muutoin käytettäessä (*yleiskaavamääräykset*). Jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, yleiskaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (*suojelumääräykset*). (MRL 41 §)

Kiinteille muinaisjäänöksille riittää kohdetta osoittava merkintä ja sille annettu suunnittelumääräys. Suojelumääräyksiä käytetään esimerkiksi sellaisten kulttuuriperintökohteiden kohdalla, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia.

Arkeologisesta kulttuuriperinnöstä osa sijaitsee yleiskaava-alueilla, joita ei tulla koskaan asemakaavoittamaan. Näillä alueilla perinteinen yleiskaava on tärkein ja tarkin kaavataso arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun näkökulmasta.

Osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta tulee käydä ilmi tehdyt ja suunnitellut selvitykset. Museoviranomainen ottaa valmisteluvaiheen lausunnossaan ja/tai kaavan aloitusvaiheen viranomaisneuvottelussa kantaa arkeologisen kulttuuriperinnön selvitystarpeeseen. Luonnosvaiheessa museoviranomainen ottaa kantaa selvitysten riittävyteen, kattavuuteen ja käyttökelpoisuuteen sekä toteaa mahdolliset lisäselvitystarpeet.

Selvitysten taso, laajuus ja kohdentuminen vaihtelevat sen mukaan, mikä on yleiskaavan ohjaustavoite ja ohjaamisen tapa.

Yleiskaavojen käyttöalaa rakentamisen perusteena on viime aikoina pyritty lainsäädäntömuutoksin kasvattamaan. Samalla yleiskaavaratkaisut ovat aiempaakin

olennaisimpia myös muinaisjäännösalueiden ja -kohteiden sekä muiden kulttuuriperintökohteiden säilymiselle. Maankäyttö- ja rakennuslain 44 §:n (21.4.2017/230) mukaan ”Rakennuslupa rakennuksen rakentamiseen voidaan 137 §:n 1 momentissa säädetyn estämättä myöntää, jos oikeusvaikutteisessa yleiskaavassa on erityisesti määrätty kaavan tai sen osan käyttämisestä rakennusluvan myöntämisen perusteena. Määräys ei voi koskea aluetta, jolla maankäytön ohjaustarve edellyttää asemakaavan laatimista. Edellytyksenä on lisäksi, että yleiskaava ohjaa riittävästi rakentamista ja muuta maankäyttöä kyseisellä alueella”. Rakennuslupa yleiskaavan perusteella voidaan myöntää myös ranta-alueilla (MRL 72 §) sekä tuulivoimakaavoituksen yhteydessä (MRL 77 a §). Kun yleiskaavan vaatimaa selvitystarvetta ja -tarkkuutta arvioidaan, tulee kiinnittää huomiota myös siihen, voidaanko yleiskaavaa käyttää rakennusluvan myöntämisen perusteena MRL 44 §:n tarkoittamalla tavalla.

Arkeologista inventointia on syytä edellyttää alueilla:

- joita ei ole koskaan inventoitu ja joilla voidaan olettaa olevan aiemmin tuntemattomia kiinteitä muinaisjäännöksiä tai muita kulttuuriperintökohteita,
- joiden inventointi on yli 10 vuotta vanha,
- joista historiallisen ajan muinaisjäännösten/kulttuuriperintökohteiden tiedot puuttuvat ja
- joista vedenalainen kulttuuriperintö on inventoimatta.

Minimissään inventoidaan muuttuvan maankäytön alueet.

Mikäli kaavalla on todennäköisesti vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön, tulee arkeologisia selvityksiä edellyttää.

Inventoinnin tuloksena kiinteistä muinaisjäännöksistä ja kulttuuriperintökohteista on oltava käytettävissä aluerajaukset perusteluineen.

Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen yleiskaavaan

Kaavakartan mittakaavasta johtuen muinaisjäännökset merkitään ensisijaisesti kohdemerkinnällä **sm** (Muinaismuistokohde) jonkin muun pääkäyttötarkoituksen alueelle. Kohdemerkintään liitetään määräys: ”Muinaismuistolaililla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös. Kohteen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty. Kohdetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä museoviranomaisen (Museovirasto tai maakuntamuseo) lausunto.”

Kohdemerkinnällä kaavaan merkityt muinaisjäännökset voivat olla pinta-alaltaan huomattavan laaja-alaisia tai niiden laajuutta ei tunneta. Tämä voi aiheuttaa ongelmia tilanteessa, jossa kaavaa laadittaessa muinaisjäännöksen läheisyyteen ei suunnitella maankäyttöä, mutta kaavan mukainen käyttötarkoitus mahdollistaa muuttuvan maankäytön (esim. maa- ja metsätalouden tai sen liitännäiselinkeinon harjoittamista varten tarpeellisen rakennuksen rakentaminen M alueella). Tällöin tulee kaavamääräyksessä huomioida, että alueen käytön tarkentuessa muinaisjäännöksen laajuus ja tarkat rajat voidaan joutua selvittämään ennen rakennusluvan myöntämistä.

Laajat muinaismuistoalueet voidaan merkitä alueen erityisominaisuuksia osoittavalla rasterimerkinnällä (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja/muinaisjäännöksiä) tai pistekatkoviivalla ja erityisominaisuutta ilmaisevalla merkinnällä **sm**.

Laajat, museoviranomaisen erityisen merkittäviksi arvioimat muinaismuistoalueet voidaan merkitä alueen pääkäyttötarkoituksen osoittavalla maankäyttömerkinnällä **SM** (Muinaismuistoalue).

Aluemerkitään liitetään määräys: ”Muinaismuistolaililla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös. Alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen ja muu siihen kajoaminen on muinaismuistolain nojalla kielletty. Aluetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä museoviranomaisen (Museovirasto tai maakuntamuseo) lausunto.”

Aluemaisten kohteiden määräyksessä voi lisäksi olla maininta, että päämaankäyttö on sallittu ja esimerkiksi: 1) Maa- ja metsätalous (paitsi koneellinen metsämaan muokkaus,

kannonnosto) on sallittu tai 2) museoviranomaisilta tulee pyytää lausunto metsänkäyttöilmoituksista.

Maastoinventoinneissa kiinteiksi muinaisjäännöksiksi todetut käytössä olevat historialliset kylänpaikat erotetaan muista kiinteistä muinaisjäännöksistä omalla merkinnällään sm-2 ja määräyksellä: ”Historiallinen kylätontti. Alueella sijaitsee muinaismuistolain (295/63) rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Aluetta koskevista rakennushankkeista ja isommista kaivutöistä on neuvoteltava Museoviraston kanssa.”

Kiinteiksi muinaisjäännöksiksi todettujen käytössä olevien kylänpaikkojen osalta tulee museoviranomaisten lausunnossa lisäksi todeta seuraavaa: ”Muinaismuistolaki ei pääsääntöisesti aseta rajoituksia edelleen asuttujen kylätonttien vallitsevalle maankäytölle. Arkeologisia lisäselvityksiä ja kaivaustutkimuksia saatetaan edellyttää uudisrakennushankkeiden ja isompien maaperään kajoavien töiden yhteydessä”. Kaavaselostuksessa on tuotava esiin, että tällaisten hankkeiden ollessa suunnitteilla tulee museoviranomaiseen ottaa yhteyttä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Yleisten ja suurehkojen yksityisten hankkeiden toteuttajien on muinaismuistolain 15 §:n perusteella korvattava tutkimusten kustannukset tai osallistuttava niihin, mikäli sitä ei ole katsottava kohtuuttomaksi.

Ne hyvin säilyneet käytössä olevat historialliset kylänpaikat, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä, ovat muita kulttuuriperintökohteita. Muiksi kulttuuriperintökohteiksi tulkittujen historiallisten kylänpaikkojen tutkimuksia tai niiden kustannusten maksamista ei voida edellyttää muinaismuistolain perusteella.

Muista kulttuuriperintökohteista käytettävissä olevia merkintöjä ovat esim.

- S (Suojelualue),
- /s (osa-alue merkintä. Esim. puistoalueella olevat arkeologiset kulttuuriperintökohteet tulee säilyttää) tai
- kohdemerkinnällä ja siihen liittyvällä suojelumerkinnällä s.

- s/historiallinen tielinja: Tien linjaus ja suhde ympäristöön tulee säilyttää. Tavanomaiset tien hoito- ja kunnostustyöt ovat sallittuja. Suuremmista tien linjausta ja sen rakenteiden muuttamista koskevista suunnitelmista tulee neuvotella museoviranomaisten kanssa.

Merkintään liitetään esim. määräys ”Muu kulttuuriperintökohde (esim. historiallinen kylänpaikka, sotahistoriallinen kohde): Alueella olevat historialliset -esim. asutus-, elinkeino- ja sotahistorialliset – rakenteet on säilytettävä. Suuremmista kohdetta koskevista suunnitelmista tulee neuvotella museoviranomaisten kanssa”.

Kun yleis- tai osayleiskaava mahdollistaa suoraan rakennusluvan myöntämisen, kaavassa tulee varmistaa, että tunnetun muinaisjäännöksen kohdalle ei osoiteta rakentamista. Tämän lisäksi ympäröivässä maankäytön suunnittelussa tulee huomioida muinaisjäännös ja turvata sen säilymisedellytykset (ks. Muinaisjäännöstä ympäröivien alueiden kaavoitus, myöhemmin tässä tekstissä). Jos tunnetun kiinteän muinaisjäännöksen kohdalle on merkitty rakentamista ilman, että muinaisjäännökseen kajoamiseen on saatu lupa muinaismuistolain 11 tai 13 §:n mukaisessa menettelyssä, on harkittava valittamista kaavasta. Merkintä voi johtaa maanomistajan kannalta kohtuuttomiin tilanteisiin, koska kaavamääräys tai rakennuslupa ei korvaa muinaismuistolain vaatimia lupamenettelyjä. Kaavoittaja ei voi myöskään omalla päätöksellään ohittaa muinaismuistolain mukaista kajoamislupamenettelyä esimerkiksi kaavamääräyksellä ”Rakentaa saa riittävien arkeologisten tutkimusten jälkeen”.

Museovirasto voi kaavasta 13 §:n mukaan neuvoteltaessa myöntää kajoamisluvan (ks. MML 11 § 4 mom.)⁹. Tällaisessa tilanteessa helpoin tapa on se, että luvan ehtona mahdollisesti olevat tutkimukset tehdään ja muinaisjäännösstatus poistetaan muinaisjäännösrekisteristä jo ennen kaavan vahvistamista tai tutkimusvastuusta laaditaan selkeät kirjaukset. Muussa tapauksessa kajoamisen ehdot kirjataan kaavamääräykseen. Jos taas kiinteä muinaisjäännös löytyy kaavan vahvistamisen jälkeen, haetaan kajoamislupaa Ely-keskukselta normaalisti tilanteen niin vaatiessa. Rakennus- ym. lupamenettelyissä kunnan tulee valvoa, että muinaismuistolakia noudatetaan (MRL 197 §), mikä tarkoittaa sen valvomista, että tarvittava kajoamislupa haetaan. MRL:n mukaista esim.

⁹ Neuvottelutoimivaltaa ei delegoida maakuntamuseolle, mutta Museovirasto voi tehdä yhteistyötä asiassa maakuntamuseon kanssa.

rakennuslupaa ei tulisi myöntää, jos kajoamislupaa kiinteään muinaisjäännökseen ei vielä ole. Kajoamislupia on käsitelty tarkemmin Museoviraston soveltamisohjeessa Muinaismuistolain mukaiset kajoamisluvat (30.3.2015).

Muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet yleiskaavassa

Jos muinaisjäännökselle on vahvistettu suoja-alue (ELY-keskus vahvistaa tai siitä on sovittu maanomistajan kanssa), on myös suoja-alue merkittävä kaavaan. Suoja-alueella voidaan käyttää rasterimerkintää (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja) ja määräyksessä viitata suoja-aluepäätökseen ja sen määräyksiin.

Muulloin yleiskaavassa voidaan käyttää muinaisjäännösten ja kulttuuriperintökohteiden ympäristöjen turvaamiseksi esimerkiksi seuraavia kaavamerkintöjä.

(Ympäristöministeriön asetus Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa käytettävistä merkinnöistä 31.3.2000).

- **MY**-merkinnän (Maa- ja metsätalousvaltainen alue, jolla on erityisiä ympäristöarvoja) ohella arvokkaita maisema- ja kulttuuriympäristöaluekokonaisuuksia osoitetaan merkinnällä **MA** (Maisemallisesti arvokas peltoalue).

Lisäksi on mahdollisuus käyttää osa-alueen erityisominaisuuksia ilmaisevia rasteri- tai viivamerkintöjä, esimerkiksi

- **ma** (Maisemallisesti arvokas alue),
- **sk** (Kaupunki- tai kyläkuvallisesti arvokas alue) sekä rasterimerkintä (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja)

Alueen pääkäyttötarkoituksen lisäksi käytettävä merkintä **/s** (alue, jolla ympäristö säilytetään) on myös käyttökelpoinen, mutta edellyttää selventävää kuvausta ympäristön suojeltavista ominaisuuksista ja/tai liittymisestä muinaisjäännökseen.

Suosituksena on ollut, että rakentamisessa tai muussa maankäytössä tulee erityisesti ottaa huomioon muinaisjäänneksiä ympäröivien alueiden maisemalliset arvot ja välttää maiseman olennaista muuttamista.

Asemakaava

(mittakaava 1:500–1:2000)

Asemakaavan sisältövaatimukset edellyttävät, että asemakaavaa laadittaessa on maakuntakaava ja yleiskaava otettava huomioon. Rakennettua ympäristöä ja luonnonympäristöä tulee vaalia eikä niihin liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää (MRL 54 §). Asemakaavassa voidaan antaa määräyksiä, joita kaavan tarkoitus ja sen sisällölle asetettavat vaatimukset huomioon ottaen tarvitaan asemakaava-aluetta rakennettaessa tai muutoin käytettäessä (*asemakaavamääräykset*). Jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, asemakaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (*suojelumääräykset*). Suojelumääräysten tulee olla maanomistajalle kohtuullisia (MRL 57 §).

Kiinteiden muinaisjäänneiden osalta riittävät asemakaavamääräykset ja kohdetta osoittavat merkinnät. Suojelumääräyksiä käytetään niiden kulttuuriperintökohteiden osalta, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia mutta jotka katsotaan säilyttämisen arvoisiksi.

Arkeologista inventointia on syytä edellyttää alueilla:

- joita ei ole koskaan inventoitu joita ei ole koskaan inventoitu ja joilla voidaan olettaa olevan aiemmin tuntemattomia kiinteitä muinaisjäänneksiä tai muita kulttuuriperintökohteita,
- joiden inventointi on yli 10 vuotta vanha,
- joista historiallisen ajan muinaisjäänneiden/kulttuuriperintökohteiden tiedot puuttuvat,

- joista vedenalainen kulttuuriperintö on inventoimatta ja
- kohteissa, joista muinaisjäännösrekisterissä on vain pistemäinen tieto, eikä laajuutta tunneta

Mikäli yleiskaavaa varten on tehty yleisinventointi muuttuvan maankäytön alueilla ja kaavaan on merkitty kohteiden rajaukset, on asemakaavassa edellytettävä tarkkuusinventointia näillä alueilla. Tarkkuusinventointi tehdään, kun tarvitaan täsmällistä tietoa kohteen tai tiettyyn kokonaisuuteen liittyvien kohteiden laajuudesta, rakenteesta, säilyneisyydestä, tyypistä ja suhteesta ympäröivään luonnon- ja kulttuuriympäristöön.

Arkeologista kulttuuriperintöä koskevien selvitysten puutteeseen on otettava kantaa kaavaa koskevassa lausunnossa ja se on mahdollinen valitusperuste kaavan vahvistamispäätöksestä.

Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen asemakaavaan

Kaavakartan mittakaavasta johtuen muinaisjäännökset merkitään aluevarauksina niiden nykyisin tunnettujen rajojen mukaisesti.

Osa-aluemerkintää **sm** (Alueen osa, jolla sijaitsee muinaismuistolailalla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös) voidaan käyttää, kun alueen pääkäyttötarkoitus on muu (esimerkiksi maa- ja metsätalouskäyttö tai virkistysalue).

Museoviranomaisen erityisen merkittäviksi arvioimista kohteista käytetään pääkäyttötarkoitusmerkintää **SM** (Muinaismuistoalue).

Aluemerkintöihin liitetään määräys: Muinaismuistolailalla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös. Alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen ja muu siihen kajoaminen on muinaismuistolain nojalla kielletty. Aluetta koskevista tai siihen liittyvistä suunnitelmista on pyydettävä museoviranomaisen (Museovirasto tai maakuntamuseo) lausunto.

Historiallisissa kaupungeissa ja linnoituksissa, joissa on nykyisen rakenteen alla tunnettuja historiallisia kerrostumia tai rakenteita, tulee alue osoittaa osa-aluemerkinnällä pistekatkoviiva ja **sm** yllämainittuine määräyksineen.

Muista kulttuuriperintökohteista käytettävissä olevia merkintöjä ovat esim.

- S (Suojelualue),
- /s (osa-alue merkintä. Esim. puistoalueella olevat muut kulttuuriperintökohteet tulee säilyttää) tai
- kohdemerkinnällä ja siihen liittyvällä suojelumerkinnällä s.
- s/Historiallinen tielinja: Tien linjaus ja suhde ympäristöön tulee säilyttää. Tavanomaiset tien hoito ja kunnostustyöt ovat sallittuja. Suuremmista tien linjausta ja sen rakenteiden muuttamista koskevista suunnitelmista tulee neuvotella museoviranomaisten kanssa,

Merkintään liitetään esim. määräys ”Muu kulttuuriperintökohde (esim. historiallinen kylänpaikka, sotahistoriallinen kohde): Alueella olevat historialliset -esim. asutus-, elinkeino- ja sotahistorialliset – rakenteet on säilytettävä. Suuremmista kohdetta koskevista suunnitelmista tulee neuvotella museoviranomaisten kanssa”.

Historiallisissa kaupungeissa ja linnoituksissa, joissa nykyisen rakenteen alla saattaa olla historiallisia kerrostumia, tulee alue osoittaa alueen erityisominaisuuksia osoittavalla rasterimerkinnällä (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja). Tällöin määräys olisi esimerkiksi: ”Alueen suunnittelussa on otettava huomioon kohteen historialliset erityispiirteet. Aluetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä museoviranomaisen (Museovirasto tai maakuntamuseo) lausunto”.

Kiviaitojen ja uudempien kalliohakkausten ja muiden MRL:n keinoin suojeltavien rakenteiden kohdalla voidaan tapauskohtaisesti harkiten ja soveltaen käyttää edellä mainittuja merkintöjä.

Muinäisjäännöksiä/kulttuuriperintökohteita ympäröivien alueiden kaavoitus

Jos muinaisjäännökselle on vahvistettu suoja-alue (ELY-keskus vahvistaa tai siitä on sovittu maanomistajan kanssa), on myös suoja-alue merkittävä kaavaan. Suoja-alueella voidaan käyttää rasterimerkintää (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja) ja määräyksessä viitata suoja-aluepäätökseen ja sen määräyksiin.

Muulloin asemakaavassa muinaisjäännösten ja kulttuuriperintökohteiden ympäristöjen turvaamiseksi voidaan käyttää seuraavia kaavamerkintöjä. (Ympäristöministeriön asetus Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa käytettävistä merkinnöistä 31.3.2000):

- **MY- ja MA**-aluevarausmerkinnän lisäksi voidaan käyttää osa-alueen erityisominaisuuksia ilmaisevia rasteri- tai viivamerkintöjä, esimerkiksi
- **-mp** (Maisemallisesti arvokas peltoalue)
- **-sk** (Kaupunki- tai kyläkuvallisesti tärkeä alue tai alueen osa)
- **-ma** (Maisemallisesti arvokas alue).
- Alueen pääkäyttötarkoituksen lisäksi käytettävä merkintä **/s** (alue, jolla ympäristö säilytetään) on myös käyttökelpoinen, mutta edellyttää selventävää kuvausta ympäristön suojeltavista ominaisuuksista ja/tai liittymisestä muinaisjäännökseen.

Lakeja ja julkaisuja

- Muinaismuistolaki (295/1963)
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999)
- Maankäyttö- ja rakennusasetus (895/1999)
- Maankäyttö- ja rakennuslaki, Kaavamerkinnät, Ympäristöministeriö 2000.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki, Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista, Ympäristöministeriö 2000.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki muutos 6.3.2015/204.
- Vaikutusten arviointi kaavoituksessa, Ympäristöhallinnon ohjeita 10/2006, Ympäristöministeriö 2006.
- Niukkanen, Marianna: Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset: tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3. Helsinki 2009.
- <http://www.nba.fi/fi/File/685/rho-historiallisen-ajan-kii.pdf>

- Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa -julkaisu (Suomen ympäristö 28/2011).
- Maiseman muisti – valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset. Museovirasto. Helsinki 2001.